

RAN P&P Radni dokument za praktičare

Pristupi nasilnim ekstremističkim prestupnicima i sprečavanje radikalizacije u zatvorima i tokom uslovne kazne

Uvod

Ovaj rad ima za cilj da kreatorima politike, upravnicima zatvora, zatvorskom osoblju i službenicima zaduženim za uslovnu kaznu obezbedi informacije o sadašnjoj praksi i pitanjima relevantnim za postupanje sa inostranim ekstremističkim prestupnicima (VEO) i pojedincima za koje se smatra su izloženi riziku od nasilnog ekstremizma u kontekstu zatvora i uslovne kazne¹. Rad je usmeren na ova dva konteksta. Dok u praksi ova razlika možda ne postoji u pojedinim državama članicama EU, ona služi za prepoznavanje ključnih pitanja, a to su: zatvorski uslovi i strategije reintegracije, procena rizika, izbor zatvorskog režima, inicijative za rehabilitaciju i reintegraciju, kao i obuka osoblja.

Sastavili Centar
za izvrsnost RAN i
Radna grupa RAN
P&P. Autori: Ryan J.
Williams, Saradnik u
istraživanju, Univerzitet
u Kembriđu, Centar
za islamističke studije
i Zatvorski istraživački
centar.

¹ Radni dokument razrađuje prethodni radni dokument pod drugačijim naslovom. Mreža za podizanje svesti o radikalizaciji, 'Dealing with Radicalisation in a Prison and Probation Context Ran P&P - Practitioners Working Paper' (2015).

Ovaj rad ima za cilj da obezbedi smernice i da pomogne podržavajući procese odlučivanja, kako na nivou politike, tako i na nivou upravljanja zatvorom i uslovnom kaznom. Stoga je njegov cilj dostupnost, a ne sveobuhvatnost. Ne postoji jednoobrazno rešenje jer se države članice EU razlikuju u različitim aspektima, uključujući zakonodavstvo i način na koji su organizovani sistemi zatvora i uslovne kazne². Međutim, multiagencijska saradnja je presudna za upravljanje rizicima povezanim s radikalizacijom i da osigura pružanje mogućnosti za rehabilitaciju VEO.

Od pokretanja Mreže za podizanje svesti o radikalizaciji (RAN) 2012. godine, Radna grupa za zatvor i uslovnu kaznu (RAN P&P) usredsređena je na sprečavanje nasilnog ekstremizma, bavljenje ekstremističkim grupama i ekstremističkim ponašanjem za vreme pritvora i uslovne kazne. Ovaj rad zasnovan je na podacima dobijenim od praktičara i ažurnim istraživanjima na ovu temu, iako su istraživanja u ovoj oblasti i dalje ograničena usled relativno malog dela populacije na koju se odnosi. Radna grupa RAN P&P okuplja 250 praktičara, uključujući predstavnike službi za uslovnu kaznu, zatvorske upravne, zatvorsko osoblje, Ministarstvo pravde i obaveštajne službe, NVO i organizacije civilnog društva, koji rade sa prestupnicima. RAN P&P države je održao 13 sastanaka sa praktičarima iz svih država članica EU (uključujući tri studijske posete zatvorima u tri države) i vodećim istraživačima, omogućivši kvalitetnu razmenu mišljenja o raznim temama³. Ovi sastanci istakli su niz obećavajućih praksi u kontekstu zatvora i uslovne kazne koji se mogu naći u RAN Zbirci pristupa i praksi⁴.

Praktičari i kreatori politika suočavaju se sa ogromnim političkim i javnim pritiscima radi postizanja javne bezbednosti. Bez obzira na te pritiske, RAN P&P rukovodi se prema sledećim principima koji se ogledaju u čitavom dokumentu:

- bezbednost društva najbolje se ostvaruje promovisanjem blagostanja i rehabilitacije prestupnika;
- teroristički zločini obuhvataju čitav niz aktivnosti; pojedinci osuđeni za terorističke činove ne predstavljaju uvek isti rizik po društvo;
- prestupnici mogu da dožive pozitivne promene i potrebna im je podrška da bi se udaljili od nasilnog ekstremizma;
- opšta ljudska prava moraju se poštovati sve vreme i u svim okolnostima;
- promovisanje pozitivnih odnosa između osoblja i zatvorenika i zdrave atmosfere u zatvoru je preduslov za smanjenje rizika povezanih sa radikalizacijom i za podsticanje rehabilitacije i reintegracije;
- multiagencijska saradnja je presudna u sprečavanju radikalizacije i održavanju procesa prekida sa prethodnom praksom.

² Ujedinjene nacije, »Handbook on the Management of Violent Extremist Prisoners and the Prevention of Radicalization to Violence in Prisons,« (Njujork: Kancelarija Ujedinjenih nacija za probleme droge i kriminala, oktobar 2016). Globalni forum za borbu protiv terorizma, »Rome Memorandum on Good Practices for Rehabilitation and Reintegration of Violent Extremist Offenders,« (Rim 2012).

³ Rezime radova o ovim događajima dostupni su na internetu.

⁴ http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-best-practices/index_en.htm

Ovaj radni dokument bavi se osobama koje su osuđene ili pritvorene zbog prestupa u vezi s terorizmom, i onima za koje se smatra da su izložene riziku od radikalizacije u kontekstu zatvora i uslovne kazne.

Postalo je neophodno (a ponekad i zakonski obavezno) da države članice sprečavaju terorističke činove u javnim institucijama kao što su zatvori, a pojedinci koji su izloženi riziku od radikalizacije potpadaju pod ovu nadležnost. U ovom izveštaju ističemo da se tipovi prestupnika razlikuju i da obuhvataju pojedince koji nisu počinili nikakve nasilne radnje i možda to nikada neće ni uraditi. Biti radikal ne znači da će određena osoba na bilo kakav način počiniti nasilne radnje. Svaki odgovor na radikalizaciju treba da prepozna ovu različitost. Takođe prepoznajemo da efikasno postupanje sa nasilnim VEO i sa onima za koje se smatra da su izloženi riziku od radikalizacije zahteva multiagencijsku saradnju. Presudno je da prestupnici dobijaju stalnu podršku i da postoji protok informacija između organizacija, uključujući zatvore i službe za uslovnu kaznu, policiju i organizacije u zajednici.

Da li ste znali?

Nasilni ekstremistički prestupnici – poseban slučaj? Države članice EU trenutno imaju čitav niz mišljenja i stavova o VEO, kao i pitanja u vezi s radikalizacijom. Neke od njih normalizuju rizike povezane s VEO (npr. Italija, putem svog pristupa rehabilitaciji, koji nije specijalno namenjen VEO) i s radikalizacijom, dok ostale tretiraju ove rizike zahtevajući posebne strukture odnosno procese (npr. Velika Britanija kroz svoj Program o zdravom identitetu koji je specijalno namenjen VEO).⁵

- *Opšti pristupi:* Postoji preklapanje između teorija o uzdržavanju od kriminala i uzdržavanju od terorizma; važno je obezbediti stručnu i društvenu podršku po potrebi, zajedno sa specijalnim pristupima.⁶
- *Specijalni pristupi:* Pojedinačne okolnosti mogu dovesti do toga da su za prestupnike neophodni jedinstveni pristupi. Na primer, pojedinci koji su počinili nasilje iz ideoloških motiva doživeli su traumu nakon učešća u sukobima u inostranstvu, možda su stekli posebne ratne veštine ili izgradili veze sa ekstremističkim grupama, pa su im neophodne specijalne intervencije i procesi. Ti specijalni pristupi mogu da obuhvate jedinstvene intervencije zasnovane na psihologiji, odnosno religiji.

⁵ Ujedinjene nacije, »Handbook on the Management of Violent Extremist Prisoners and the Prevention of Radicalization to Violence in Prisons.«

⁶ Adam Calverley, Cultures of Desistance: Rehabilitation, Reintegration and Ethnic Minorities (Taylor & Francis, 2012); Stephen Farrall, Understanding Desistance from Crime: Emerging Theoretical Directions in Resettlement and Rehabilitation, ed. Adam Calverley (Maidenhead: Open University Press, 2006).

Kontekst

Kontekst terorizma drastično se promenio kada je reč o zatvorima i uslovnoj kazni. „Inostrani teroristički borci“⁷ sada imaju najveći udeo u hapšenjima i sudskim presudama u Evropi (Tabela 1). Broj hapšenja utrostručio se tokom poslednje tri godine, što vrši dodatni pritisak na zatvore i službe za uslovnu kaznu dok prestupnici prolaze kroz krivičnopravne sisteme. Prema Europolu, džihadistički terorizam i inostrani borci predstavljaju najveći udeo u hapšenjima u EU tokom poslednje tri godine (Tabela 1)⁸.

Ostale vrste terorizma, uključujući etno-nacionalistički i separatistički terorizam, plus levičarski i anarhistički terorizam, nalaze se u fazi opadanja. Zabrinutost zbog desničarskog ekstremizma, međutim, raste jer polarizacija i nativistički društveni i politički diskurs podstiču nasilne činove među muslimanima i migrantima preko reakcionarnih pokreta, pojedinaca i malih grupa. Očekuje se da će ove tenzije i dalje rasti u doglednoj budućnosti. Takva složena društvena i politička klima ogleda se u zatvorima i zahteva dodatno postupanje s različitim populacijama i tenzijama.

Sada se pod terorističkim prestupima podrazumeva čitav niz radnji, od kojih su mnoge nenasilne i stoga predstavljaju ograničen rizik po društvo. „Manji rizici“ obuhvataju rizike povezane sa sakupljanjem novca, namerom da se otputuje ili posedovanjem materijala koji se smatraju ekstremističkim. Karakteristike počinilaca prestupa takođe su se promenile; ta populacija je mlađa, raznovrsnija i uključuje žene. Praktičari izveštavaju da proces radikalizacije može da traje izuzetno kratko, svega dve nedelje, a da do vrbovanja može doći u zatvoru.⁹

⁷ „Inostrani teroristički borci“ su u Rezoluciji 2178 Saveta bezbednosti UN definisani kao „državljeni koji putuju ili pokušavaju da otputuju u neku državu (van njihove teritorije ili države)... u cilju činjenja, planiranja, pripremanja ili učešća u terorističkim činovima, ili pružanja ili dobijanja terorističke obuke u vezi s oružanim sukobima“. Ovo obuhvata pojedince koji odlaze iz Evrope u Siriju, Irak, Mali ili Ukrajinu.

⁸ Europol, „Izveštaj o situaciji i kretanjima u vezi s terorizmom u Evropskoj uniji (Te-Sat)“, (Hag: Evropska unija, 2016). str. 18.

⁹ Istraživanja, međutim, nisu dokumentovala nijedan proces vrbovanja. Ujedinjene nacije, 'Handbook on the Management of Violent Extremist Prisoners and the Prevention of Radicalization to Violence in Prisons', str. 114. Diskusiju složenosti radikalizacije u zatvorima videti kod Alison Liebling, Helen Arnold i Christina Straub, 'An Exploration of Staff-Prisoner Relationships at Hmp Whitemoor: 12 Years On', (Kembridž: Institut za kriminologiju u Kembridžu, Zatvorski istraživački centar, 2011; Alison Liebling i Helen Arnold, 'Social Relationships between Prisoners in a Maximum Security Prison Violence Faith and the Declining Nature of Trust', Journal of Criminal Justice 40 (2012).

Da li ste znali?

Posebna terminologija? Usklađivanje terminologije je korisno za opisivanje konkretnih procesa i intervencija. Pre svega u multiagencijskom okruženju, zajednički jezik može da pomogne raznim učesnicima da se međusobno razumeju i sarađuju. Takođe treba pažljivo razmotriti stepen u kojem se ovaj jezik koristi u radu sa samim prestupnicima.

- „Udaljavanje/prekid“ se odnosi na promenu u ponašanju, kao što je napuštanje neke grupe ili promena uloge unutar grupe.
- „Deradikalizacija“ se odnosi na kognitivnu promenu u shvatanju i pogledima koja pojedinca sprečava da legitimizuje nasilje.¹⁰
- U pojedinim slučajevima, upotreba termina „deradikalizacija“ može da dovede do neprimerenog obeležavanja i stigmatizacije, što je štetno.

Sa nekim VEO koji su osuđeni na kratkotrajne kazne, krivičnopravni sistemi imaju ograničen prostor u kojem mogu da utiču na proces promene. Kako su ovi periodi za intervenciju kratki, kontinuitet prilikom premeštanja pojedinca iz zatvora u zajednicu je presudan i treba da uključi multiagencijsku saradnju u proceni potreba obezbeđivanju podrške. Treba istražiti mehanizme porodične podrške i partnerstvo s trećim sektorom, tj. NVO. Službe za uslovnu kaznu imaju važnu ulogu u osmišljavanju ovih alternativa za rehabilitaciju u zatvorskom okruženju. Broj inostranih boraca za koji se očekuje da će doći u kontakt sa pravosudnim sistemom takođe postavlja pitanja u vezi s intervencijama pre i tokom samog suđenja¹¹. Države članice trenutno istražuju načine za sprečavanje „štete od pritvora“ i u pojedinim slučajevima stavljaju na raspolaganje alternativne opcije kažnjavanja za manje ozbiljne prestupe.

Tabela 1:

Godina	2013	2014	2015
Broj pojedinaca uhapšenih u EU zbog prestupa u vezi s terorizmom	537	774	1077
Broj pojedinaca uhapšenih zbog džihadističkog terorizma	216	395	687
Broj presuda zbog terorističkih prestupa	258	345	417
Broj oslobađajućih presuda zbog terorističkih prestupa	78	107	110

Izvor: Europol¹²

¹⁰ Videti https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-exit/docs/ran_exit-ex_post_paper_london_15-16032016_en.pdfonline.

¹¹ Globalni forum za borbu protiv terorizma, 'Prison Management Recommendations to Counter and Address Prison Radicalization' (2015).

¹² Europol, „Izveštaj o situaciji i kretanjima u vezi s terorizmom u Evropskoj uniji (Te-Sat)“; „Izveštaj o situaciji i kretanjima u vezi s terorizmom u Evropskoj uniji (Te-Sat)“, (Hag: Evropska unija, 2014); „Europol izveštaj o situaciji i kretanjima u vezi s terorizmom u Evropskoj uniji (Te-Sat)“; „Europol izveštaj o situaciji i kretanjima u vezi s terorizmom u Evropskoj uniji (Te-Sat)“.

Izazov koji predstavljaju VEO i radikalizacija je neravnomeran u državama članicama EU, ali je jasno da broj VEO naglo raste širom EU kao celine, sa 258 izrečenih presuda terorističkim prestupnicima tokom 2013. i 417 tokom 2015 (Tabela 1). Francuska (424), Španija (187), V. Britanija (134) i Belgija (61) zabeležile su najveći broj hapšenja tokom 2015. godine.

U mnogim državama članicama EU (npr. u Belgiji, Francuskoj, Italiji, Holandiji, Španiji, Švedskoj, V. Britaniji) trenutno su na snazi procedure praćenja za upravljanje rizicima povezanim s prestupnicima koji nisu osuđeni zbog zločina povezanih s terorizmom, ali postoji rizik da će počiniti nasilne ekstremističke činove ili navesti druge da to urade. Države članice EU ne prijavljuju uvek podatke o broju pojedinaca koji se prate zbog zabrinutosti da su povezani sa nasilnim ekstremizmom, a ti podaci su podložni čestim promenama. Dostupne cifre pokazuju da se u Engleskoj i Velsu prati 600 pojedinaca, dok je u Italiji pod prismotrom 124 pojedinca u zatvoru. Ove procedure praćenja, iako razumne, pokreću pravna, finansijska i etička pitanja; kako adekvatno pratiti rizik ne obeležavajući pojedince kao „ekstremiste“ i ne izazivajući njihovo dalje otuđivanje?

Da li ste znali?

Smanjenje rizika putem podrške: zatvori i službe za uslovnu kaznu imaju dužnost da vode brigu o svojim štićenicima, uključujući i osetljive štićenike. Onima koji su osuđeni zbog ekstremističkih prestupa i onima za koje se smatra da su izloženi riziku od radikalizacije podrška je neophodna u kritičnim trenucima. U postupanju sa VEO i licima za koje se sumnja da postaju radikalizovana i nasilna ili da utiču na druge promovišući nasilni ekstremistički mentalni sklop ne bi trebalo preterano naglašavati rizik i tako ugroziti ispunjavanje potreba pojedinaca i obezbeđivanje podrške.

Ključne preporuke

- „Teroristički prestupi“ i njihovi počinioci su u porastu i ne predstavljaju iste rizike po društvo. Odgovori na njih treba da budu srazmerni; u protivnom, postoji opasnost od „štete od pritvora“ kod pojedinaca, odnosno od podsticanja procesa radikalizacije zbog nesrazmernih mera.
- Sve države članice EU imaju opšte programe rehabilitacije, koji su usmereni na različite tipove prestupnika. Neophodno je ispitati da li VEO treba da imaju pristup specijalnim programima. Odluke treba donositi na osnovu pojedinačnih rizika i potreba, političkog stava o postupanju prema VEO, srazmernosti osmišljenih specijalnih programa u odnosu na veličinu ciljne grupe, kao i potencijalnih rizika od stigmatizacije koji bi izazvali više štete nego koristi.
- Multiagencijska saradnja je neophodna za obezbeđivanje informisanog odlučivanja o intervencijama (putem deljenja informacija) i kontinuiteta intervencije od zatvora do zajednice. Saradnja treba da obuhvati predstavnike zatvora, službe za uslovnu kaznu, policije, organizacija iz zajednice, socijalnih i zdravstvenih službi i porodice.

Zatvorski kontekst

Zdravo zatvorsko okruženje

Istraživanja ukazuju na to da je radikalizacija u zatvorskom okruženju retka, ali da zatvorski uslovi mogu imati značajnu ulogu u povećanju ili smanjenju rizika¹³. Najnovije terorističke napade širom Evrope počinili su pojedinci s krivičnim dosijeom¹⁴. Zatvorsko okruženje obuhvata fizičko okruženje i vrednosti, odnose, procedure i politike koje čine svakodnevno funkcionisanje zatvora. Ti faktori oblikuju zatvorsko iskustvo i mogu da pruže prilike za smanjivanje rizika od radikalizacije tokom izdržavanja kazne, kao i rizika od ponovnog prestupa po povratku u zajednicu.

Prenatranost zatvora, nepostojanje odnosa ili loši odnosi između osoblja i zatvorenika, kao i loše prostorije – uključujući slab pristup korisnim aktivnostima kao što su obrazovanje i rad – mogu negativno uticati na zatvorenike. Podržavanje „dinamičke bezbednosti“¹⁵ jeste holistički pristup zdravom zatvorskom okruženju koji obuhvata sledeće dimenzije:¹⁶

Odnosi osoblja i zatvorenika: Zatvorenike treba u svakom trenutku tretirati dostojanstveno, s poštovanjem i ljubazno. Dobri odnosi podrazumevaju vođenje brige o osetljivim zatvorenicima, kao i pomoć i podršku. Dobri odnosi između osoblja i zatvorenika značajno doprinose bezbednosti i sigurnosti osoblja, zatvorenika i javnosti tako što omogućavaju neometan protok informacija i poboljšavaju njihov kvalitet. Dobri odnosi između VEO i osoblja mogu da olakšaju izgradnju poverenja i da pomognu u rušenju barijera između „nas“ i „njih“, odnosno u uklanjanju nepoverenja i sumnjičavosti prema vlastima koje se često sreće kod ljudi sa ekstremističkim mentalnim sklopom. Zbog toga je ulaganje u delotvornu svakodnevnu interakciju između osoblja i zatvorenika ključni element u postupanju prema VEO.

Blagostanje i lični razvoj: Blagostanje i razvoj prestupnika mora da predstavlja osnov rehabilitacije u zatvoru. Da bi se to postiglo, moraju se ispuniti osnovne potrebe (pristup pristojnoj hrani, čisti sanitarni objekti, vreme provedeno napolju) i obezbediti stručna obuka kako bi zatvorenici mogli da ostvare lični razvoj. Pristup obrazovanju, kreativnim veštinama poput umetnosti i muzike, kao i prostor za upražnjavanje i razvijanje vere su važni načini za ohrabrivanje ličnog razvoja i smanjivanje nevolja.

Uslovi i kontakt sa porodicom: Zatvorski uslovi podrazumevaju objekte za održavanje lične higijene i pristojnog izgleda, čist životni prostor i omogućen pristup i poštovanje kulturnih i verskih aspekata kroz procese i objekte. Na primer, lični pretres i potraga koju obavljaju psi moraju se izvršiti na način koji poštuje kulturne i verske norme. Kontakt sa porodicom je ključni oblik podrške zatvorenicima i doprinosi zdravim odnosima posle njihovog izlaska na slobodu. Česti susreti s porodicom, uređen prostor za posete koji obuhvata i deo za decu, kao i odgovarajuće vreme dodeljeno za uspešne

¹³ Mark S. Hamm, *The Spectacular Few: Prisoner Radicalization and the Evolving Terrorist Threat* (New York: New York University Press, 2013).

¹⁴ Simon Cottee, «Reborn into Terrorism: Why Are So Many Isis Recruits Ex-Cons and Converts,» *The Atlantic*, 25 januar 2016.

¹⁵ Videti https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/UNODC_Handbook_on_Dynamic_Security_and_Prison_Intelligence.pdf online.

¹⁶ Alison Liebling, *Prisons and Their Moral Performance* (Oxford: Oxford University Press, 2005).

posete su značajni za kontakt s porodicom. Porođične veze su važne za reintegraciju VEO jer mogu da budu (mada ne u svim slučajevima) pozitivan pokretač rehabilitacije.

azmere v zaporih uključujuju objekte za vzdrževanje osebne higijene in dostojnosti, čist življenjski prostor ter dostopnost in upoštevanje kulturnih in verskih dejavnikov v okviru procesov in objektov. Na primer telesne preiskave in preiskave s psi morajo biti opravljene ob upoštevanju kulturnih in verskih norm. Stik z družino je za zapornike ključna oblika podpore, ki prispeva k zdravim odnosom po odpustu. Pri stikih z družino so pomembni pogostost stikov, primeren prostor za obiske z udobnim prostorom za otroke in količina časa, ki je na voljo za stike. Za reintegracijo NEK so pomembne družinske vezi, ki lahko (vendar ne v vseh primerih) pomenijo pozitivno motivacijo za rehabilitacijo.

Bezbednost, sigurnost i kontrola: Organizovan, kontrolisan i efikasan zatvor pruža zatvorenicima strukturu koja ispunjava očekivanja i omogućava im da se bezbedno osećaju. Nedostatak strukture i nedosledna bezbednosti i kontrola mogu negativno da utiču na iskustva zatvorenika, a potrebe za sigurnošću mogu da se ispune i na druge načine, uključujući i grupe (npr. verske grupe, grupe slične bandama) koje nude zaštitu. Te grupe mogu da utemelje i učvrste hijerarhiju među zatvorenicima (izvor statusa) i da izazovu sukobe između grupa zatvorenika, što povećava rizike u zatvorima i narušava stav o bezbednosti. Malobrojno ili neiskusno osoblje može negativno da utiče na bezbednost i kontrolu.

Da li ste znali?

Pravilno usmeravanje poverenja podstiče bezbednu i povoljnu kulturu odnosa osoblja i zatvorenika: inteligentno usmereno poverenje presudno je za bezbednost i kontrolu i podstiče izgradnju dobrih odnosa osoblja i zatvorenika. Ono je takođe presudno za rehabilitaciju zatvorenika. Nepoverenje može da naruži samopouzdanje pojedinaca i da negativno utiče na sposobnost zatvorenika da sebe posmatraju kao pouzdane osobe spremne za reintegraciju u društvo. Dobro vođeni zatvori moraju da počivaju na pametnom poverenju: da pokazuju poverenje prema pouzdanim zatvorenicima i da onima koji se smatraju nepouzdanima pružaju priliku da izgrade poverenje. Stroge ili kaznene politike, kao i loši odnosi između osoblja i zatvorenika mogu da naruše poverenje, da doprinesu otuđenosti, učvrste ekstremističke poglede protiv države, poljuljaju napore u cilju rehabilitacije i ugroze bezbednost.

Profesionalnost: Profesionalno osoblje pravično i ravnopravno primenjuje pravila i dodeljuje privilegije. Osoblje takođe jasno saopštava zatvorska pravila i očekivanja. Profesionalnu diskreciju treba primenjivati kako bi se osiguralo da se kaznene mere primenjuju samo onda kada su iskorišćene ostale opcije. Osoblje treba jasno da komunicira sa zatvorenicima kako bi oni shvatili zbog čega su prema njima preduzete određene disciplinske mere i bili svesni šta treba da promene u svom ponašanju. Profesionalnost podrazumeva ravnopravan tretman VEO i ostalih prestupnika. Zatvorenici mogu da stave profesionalnost osoblja na probu. VEO sa snažnim ideološkim ubeđenjima i problemima sa poverenjem prema vlastima mogu da stave osoblje na probu tako

što će ih neposredno „dehumanizovati“ (npr. nazivati ih psima) i ciljajući njihove lične poglede i mišljenja. Zatvorsko osoblje mora da bude obučeno i podržano kako bi moglo lakše da prepozna ovakvo ponašanje i da shvati kako na njega da reaguje profesionalno.

Da li ste znali?

Profesionalnost zahteva pravičnost (legitimnost): pravičnost podrazumeva pravedne procese i pravedne ishode. Pravedni procesi obuhvataju kvalitetne procedure odlučivanja i pravičnost u načinu na koji zatvor i služba za uslovnu kaznu tretiraju ljude. Pravedni ishodi podrazumevaju da se pojedinačne grupe tretiraju ravnopravno i pošteno.

Favorizovanje ili zapostavljanje jedne grupe može da umanjiti legitimnost zatvora. Izdvajanje jedne grupe, na primer, muslimanskih ili terorističkih prestupnika, može da naglasi poddelu na „nas“ i „njih“ (npr. da je „država protiv muslimana“) i da naruši legitimnost zatvora i države, učvršćujući ekstremističku ideologiju.

Važno je uzeti u obzir da različite etničke i verske grupe imaju različita iskustva (npr. u odnosu na diskriminaciju, marginalizaciju, islamofobiju ili rasizam), te da se prepoznavanjem ravnopravnosti i različitosti izbegava podržavanje takvih iskustava i nanošenje štete. Istraživanja pokazuju kako nezdravo zatvorsko okruženje može da stvori uslove koji vode ka radikalizaciji i mogu u širem smislu da doprinesu negativnim ishodima za sve prestupnike¹⁷, uključujući i povišen nivo nezadovoljstva koji dovodi do samoubistva.¹⁸

Da li ste znali?

„Teški“ zatvorenici i zatvorsko okruženje: problematično ponašanje zatvorenika moguće je povezano sa zatvorskim okruženjem. Nepravedan tretman, loše organizovani režimi ili frustracije zbog kontakta sa porodicom su okolnosti koje mogu da utiču na ponašanje zatvorenika. Istraživanja pokazuju da su teški zatvorenici moguće teški u nekim okruženjima, a u nekim nisu¹⁹, što ukazuje da se problematično ponašanje – uključujući i ono povezano s radikalizacijom – sve vreme mora posmatrati u odnosu na zatvorski režim.

¹⁷ Hamm, *The Spectacular Few: Prisoner Radicalization and the Evolving Terrorist Threat*.

¹⁸ Alison Liebling, *Suicides in Prison* (London: Routledge, 2002).

¹⁹ Roy D. King and Kathleen McDermott, »'My Geranium Is Subversive': Some Notes on the Management of Trouble in Prisons,« *The British Journal of Sociology* 41, no. 4 (1990).

Ključne preporuke

- Zdravo zatvorsko okruženje je primarno sredstvo za sprečavanje radikalizacije. Rizici od radikalizacije smanjeni su u profesionalnom, bezbednom i pravednom zatvoru. Nedostatak ovih elemenata može da pojača ekstremistička ubeđenja i nepoverenje prema vlastima, te da dovede do povećanog organizovanja grupa i do nasilja.
- Svakodnevno ulaganje u odnose osoblja i zatvorenika putem mera za osnaživanje osoblja, profesionalnost, poštovanje i dinamike bezbednosti predstavlja osnov za postupanje prema VEO.

Procena rizika i podrška

Države članice EU trenutno nisu dosledne u načinu na koji koriste rezultate procene obaveštajnih podataka i rizika i u načinu na koji sakupljaju informacije. Pristupi variraju od profesionalnog suda do formalnih alatki za procenu rizika.

Evaluacija i procena rizika sada imaju dva oblika:

- sakupljanje, praćenje i analiza informacija;
- specijalne alatke za procenu rizika koje se koriste za VEO i za one za koje se sumnja da su izloženi riziku od radikalizacije ili uticaja na druge.

Države članice se podstiču na pridržavanje glavnih principa navedenih na strani 1.

Da li ste znali?

Šta je subverzivno ponašanje? U pokušaju da se spreče nasilni teroristički činovi, više pažnje se poklanja prepoznavanju nenasilnog ekstremističkog ponašanja koje bi moglo da prethodi nasilju bilo u zatvoru ili van njega. Ovo pokreće značajna pitanja za osoblje čiji je zadatak da prepozna zabrinjavajuće ponašanje. U zatvorskom okruženju takođe je teško primetiti rizike povezane sa radikalizacijom. Često je nejasna linija između „zatvorskog ponašanja“ (otpor, borba za prevlast ili pridruživanje nekoj grupi radi zaštite) i „ekstremističkog ponašanja“ (vršenje nasilja). Strukturisane individualne procene i obučeno osoblje mogu da pomognu u tačnijoj proceni rizika, motivacije i potreba zatvorenika.

Sada su u nekoliko država članica EU (npr. Belgiji, Francuskoj, Italiji, Holandiji, Španiji, Švedskoj, Velikoj Britaniji) na snazi procedure za otkrivanje radikalizacije. Te procedure obuhvataju sakupljanje obaveštajnih podataka i izveštavanje²⁰. Obaveštajni rad je presudan za bezbedno funkcionisanje zatvora, ali je praćenje ekstremizma podložno lažnim pozitivnim rezultatima. Stoga preporučujemo četiri kategorije koje će pomoći u odlučivanju u vezi sa sakupljanjem podataka:

²⁰ Globalni forum za borbu protiv terorizma, 'Prison Management Recommendations to Counter and Address Prison Radicalization'.

1. ako se podaci koriste za donošenje informisanih odluka, uključujući smeštanje zatvorenika u specijalne jedinice, oni se moraju koristiti u skladu sa zakonskim okvirom i ljudskim pravima;
2. obaveštajni sistemi za „ciljnu grupu“ moraju da budu višeslojni: moraju da prepoznaju stepene ili nivoe rizika ili opasnosti (npr. u vezi sa sposobnošću, namerom i uključenošću) i moraju da naznače da li se ova opasnost odnosi na samog prestupnika, zatvorsko osoblje, ostale zatvorenike ili na javnost;
3. podaci se moraju koristiti na dinamičan način, omogućavajući smanjivanje rizika kod pojedinaca i odbacivanje podataka koji su nevažeci ili zastareli;
4. podaci se moraju kontekstualizovati: pojedinci koji izazivaju zabrinutost i obaveštajni podaci o radikalizaciji moraju da kontekstualizuju informacije i da ih ugrade u ostale izvore informacija. Ovo kontekstualizovano shvatanje treba da obuhvati sledeće:
 - priče ljudi koji lično ili blisko poznaju prestupnika mogu da obezbede kontekst i razumevanje prestupnika, na primer, sveštenik ili zatvorski službenik;
 - aktuarski podaci: podaci po pojedincu i prestupu;
 - dinamički faktori: zaposlenje, mesto stanovanja, mentalno zdravlje, podrška porodice itd.; promene ovih faktora naročito mogu da izazovu povećan rizik, dok ublažene okolnosti mogu da smanje rizik;
 - klinički faktori: profesionalni sud i iskustvo, korišćenje ličnog i profesionalnog iskustva u proceni informacija sakupljenih tokom razgovora i čitanja dosijea;
 - informacije od partnera u multiagencijskom okviru, na primer, od socijalnih radnika, policajaca i obaveštajnih službi, o pojedincu.

Pojedine države članice (npr. Švedska) imaju specijalnu zatvorsku obaveštajnu organizaciju. Prigovor koji često ulažu upravnici zatvora odnosi se na nedostatak deljenja informacija između zatvora i obaveštajnih službi. Specijalna zatvorska obaveštajna organizacija može da obezbedi protokole deljenja informacija koji olakšavaju opštim obaveštajnim službama da obaveste zatvore o prestupnicima koji su možda započeli proces radikalizacije.

Da li ste znali?

Radikalizacija i religiozno ponašanje: za ekstremizam inspirisan verom veoma je važno ne pomešati ljude koji su možda (ponovo) pronašli svoju veru s ljudima koji su razvili radikalne poglede. Većina ljudi koji se preobrate ili vrate npr. u islam, tokom zatvorske kazne to rade iz individualnih i mirnih razloga ili da bi se povezali sa nekom grupom zatvorenika. Predrasude o vezama između religije i ekstremizma su veoma jake i mogu da ometaju preciznu procenu rizika. Obučavanje osoblja o različitosti i svesti pomaže da se ova dva pojma ne pomešaju.

Trenutno se u pojedinim zemljama članicama koristi nekoliko zvaničnih alatki za procenu onih rizika za koje se veruje da su povezani sa ljudima osumnjičenim ili osuđenim zbog nasilnog

ekstremizma²¹. Međutim, procena rizika u vezi sa radikalizacijom trenutno je još u povoju. Precizna procena mora da uzme u obzir niz motiva i okolnosti koji doprinose radikalizaciji, a koje će se razlikovati između prestupnika i mogu da obuhvate egzistencijalne potrebe za pripadnošću, ideološka ubeđenja, finansijske podstreke ili slavljenje nasilja²². Pošto su usredsređene na nasilni ekstremizam, ove procene rizika su smišljene da se sprovedu zajedno sa opštim procenama rizika i ostalim instrumentima koji se koriste za procenu sveobuhvatnih rizika i potreba prestupnika. Vrednost ocen je niža, če se ne izvajaju redno. Obravnavati jih je treba kot stalno dejavnost, usklajeno s strokovnimi presojami. Orodja za ocenjevanje tveganj se lahko uporabljajo za najrazličnejše namene, med drugim za ocenjevanje potreb kršitelja in kot podlaga za ustrezno nameščanje, programe in podporo.

Procene imaju ograničenu vrednost ukoliko se ne obavljaju često. One se moraju tretirati kao stalna aktivnost usklađena sa profesionalnim sudom. Alatke za procenu rizika mogu se koristiti iz više razloga, uključujući procenjivanje potreba prestupnika i davanje informacija o odgovarajućem zatvorskom smeštaju, programima i podršci.

Da li ste znali?

Radikalizujući uticaji: određivanje da li neko pokušava da utiče na druge kako bi usvojili nasilno ekstremističko ponašanje predstavlja glavni izazov u današnjem kontekstu razloga za zabrinutost. Uticanje na druge pretpostavlja nameru da se neka osoba navede na nasilje i da je ta osoba spremna da prihvati nasilni stav i ponašanje. Praksa upravljanja rizicima mora da vodi računa o razdvajanju rizika od pojedinaca koji navode druge na usvajanje ekstremističkih stavova od ostalih oblika društvenih interakcija. Grupe istomišljenika u zatvorima mogu da pruže šansu za prosocijalno mentorstvo. Praksa upravljanja rizikom mora takođe da vodi računa o osetljivim pojedincima koji su moguće izloženi maltretiranju i nagovaranju.

Alatke procene rizika ne bi trebalo koristiti kao prediktivne alatke za merenje opasnosti ili ponašanja pojedinca u budućnosti. Upotreba ovih alatki mogla bi da ima nekoliko štetnih uticaja, uključujući obeležavanje pojedinaca kao „ekstremista“, što dovodi do otuđenosti i moguće do umanjene legitimnosti (pravičnosti) zatvora²³. Zbog toga je ključno temeljno i stalno procenjivati svakog pojedinca, obraćajući pažnju na njihove lične i društvene okolnosti i okruženje²⁴. Ne treba

²¹ One obuhvataju Vera 2 instrument, REM (Procenu rizika od ekstremizma radi upravljanja) i ERG22+ (Smernice za rizike od ekstremizma). Videti D. Elaine Pressman i John Flockton, 'Violent Extremist Risk Assessment: Issues and Applications of Teh Vera-2 in High-Security Correctional Setting', u *Prisons, Terrorism and Extremism: Critical Issues in Management, Radicalisation and Reform*, urednik Andrew Slike (London: Routledge, 2014). Poseta RAN P&P Kaznenom zavodu Vught 26. novembra 2015. Monica Lloyd i Chris Dean, 'The Development of Structured Guidelines for Assessing Risk in Extremist Offenders', *Journal of Threat Assessment and Management 2*, br. 1 (2015).

²² Ujedinjene nacije, 'Handbook on the Management of Violent Extremist Prisoners and the Prevention of Radicalization to Violence in Prisons', str. 42.

²³ Alison Liebling i Ryan J. Williams, 'The New Subversive Geranium: Some Notes on the Management of Additional Troubles in Maximum Security Prisons', *British Journal of Sociology* (u štampi).

²⁴ Ujedinjene nacije, 'Handbook on the Management of Violent Extremist Prisoners and the Prevention of Radicalization to Violence in Prisons', str. 42.

naglašavati procenu i otkrivanje rizika i na taj način uskratiti podršku prestupnicima, već im treba obezbediti sigurnost, lični razvoj i prilike za kontakt sa porodicom.

Da bi se prepoznale pozitivne i negativne promene, važno je da se procena ponavlja u redovnim intervalima ili u vreme kada nastupi promena. Ovo je presudno za dokumentovanje i shvatanje smanjenja nivoa rizika koji određeni prestupnik pokazuje tokom procesa udaljavanja od ekstremizma, kao i za transparentno odlučivanje u vezi sa, na primer, programima i zatvorskim smeštajem.

Da li ste znali?

Harizmatične vođe: nivo društvenog prestiža koji uživaju zatvorenici može se odrediti na osnovu nekoliko faktora. Istraživanja pokazuju da zatvorenički status nastaje iz onoga što oni donesu u zatvor (hijerarhije u kriminalu) i šta se smatra vrednim u zatvorskom kontekstu u cilju smanjivanja nevolja povezanih sa zatvorskom kaznom (npr. društvene veze). Vođstvo među zatvorenicima mora se shvatiti u okviru šireg društvenog, materijalnog i moralnog zatvorskog okruženja. Najnovija istraživanja našla su dokaze o hijerarhijama među zatvorenicima, koje se javljaju u napetom zatvorskom okruženju sa lošim odnosima između osoblja i zatvorenika, pri čemu vođa uvodi ravnotežu, stabilnost i red u zatvorsko krilo.²⁵

²⁵ Alison Liebling et al., 'Locating Trust in a Climate of Fear: Religion, Moral Status, Prisoner Leadership, and Risk in Maximum Security Prisons — Key Findings from an Innovative Study', (Zatvorski istraživački centar, Institut za kriminologiju: Univerzitet u Kembridžu, 2015).

Ključne preporuke

- Alatke za praćenje i deljenje obaveštajnih podataka u vezi sa radikalizacijom i vrbovanjem neophodne su za procenu stepena rizika i opasnosti kod VEO (po njih same, po ostale prestupnike, osoblje i javnost); ovakva organizacija unutar zatvorskog sistema može da podstakne saradnju sa policijom i opštim obaveštajnim službama.
- Alatke za specijalnu procenu rizika neophodne su kod nasilnih ekstremista; informacije treba sakupljati iz višestrukih izvora, a mora se voditi računa o smanjenju predrasuda kod procenitelja;
- Alatke za specijalnu procenu rizika treba da upotpuni ostale alatke za procenu rizika i potreba i pristupe;
- Procene rizika moraju se obavljati redovno kako bi promene u nivou rizika bile jasne; procene moraju da uzmu u obzir lične i društvene okolnosti i okruženje prestupnika;
- Protokoli za procenu rizika treba da odgovaraju složenosti/veličini procesa/populacije, nivoima sredstava i sposobnostima osoblja u datoj državi članici;
- Kada je reč o rehabilitaciji, procena rizika treba da obuhvati procenu potreba – kako opštih, tako i onih koje se konkretno odnose na ekstremistički mentalni sklop (npr. češći kontakt s porodicom, razvoj verskog shvatanja, češći kontakt sa ostalim zatvorenici ili osobljem koji mogu pozitivno da utiču na VEO).

Izbor zatvorskog režima: koncentracija, razdvajanje ili kombinacija režima

Države članice EU trenutno koriste jedan od tri tipa režima kako bi tretirale VEO i pojedince za koje se smatra da su izloženi riziku od radikalizacije ili od vršenja uticaja na druge²⁶. VEO nisu uvek u maksimalno obezbeđenim zatvorima (neke države uopšte nemaju takve zatvore), dok pojedine države članice imaju specijalne zatvore za VEO koji su optuženi ili osuđeni zbog terorističkih zločina (npr. Belgija, Francuska, Italija, Holandija, Španija). Politika i praksa se u ovoj oblasti brzo menjaju, pri čemu države istražuju izbor raznih režima (Engleska i Vels, na primer, razmišljaju o prelasku sa modela razdvajanja na specijalne jedinice, dok je Francuska 2016. eksperimentisala sa specijalnim jedinicama). Ovaj odeljak istražuje razlike između zatvorskih režima posle koncentracije, razdvajanja ili kombinovanog modela, kao i izazove i koristi svakog modela ponaosob.

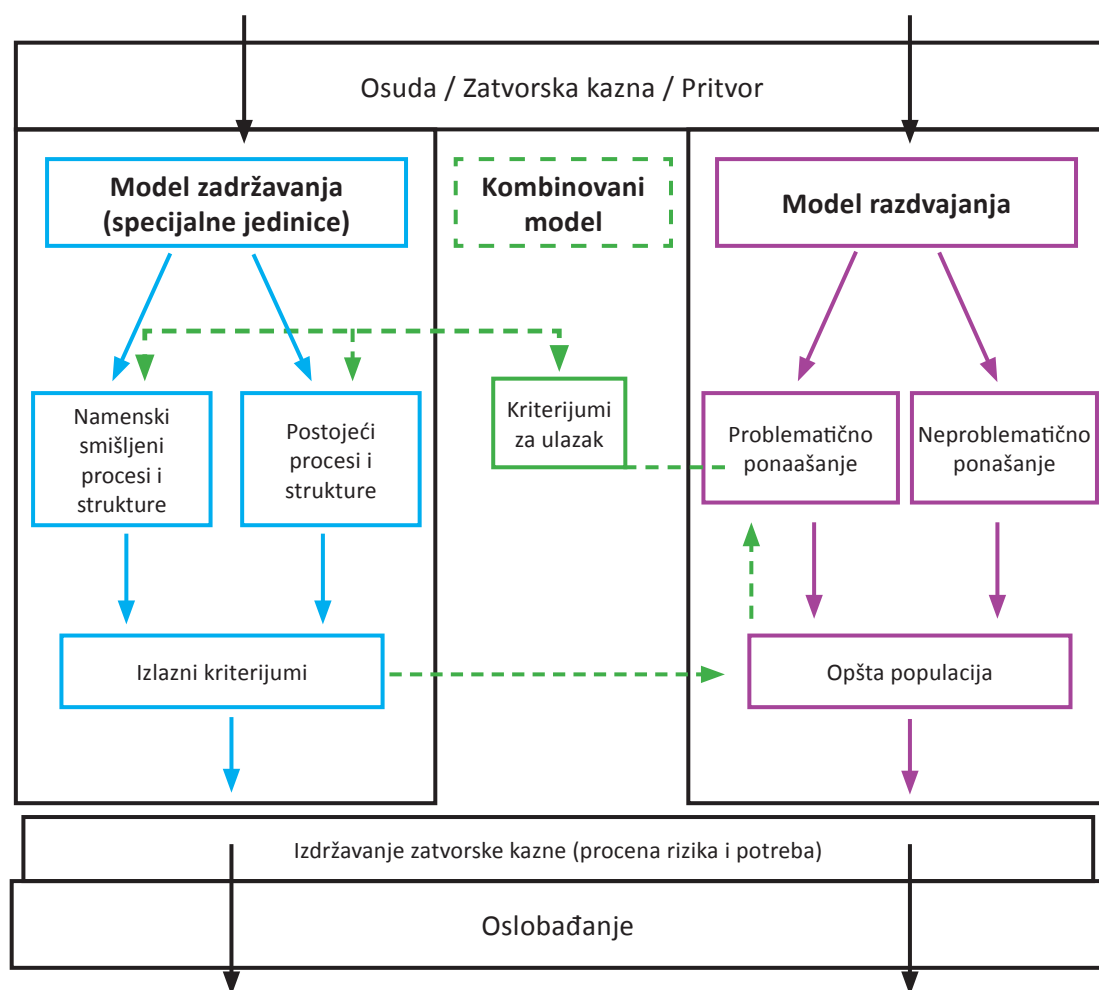
Slika 1 detaljno prikazuje udeo u procesu odlučivanja u izboru ovih režima.

Model zadržavanja: VEO i lica kod kojih se sumnja u radikalizaciju smeštaju se u zasebne jedinice – ponekad te manje jedinice prate sličan režim, ponekad imaju jedinstven režim koji pomaže osoblju da upravlja posebnim rizicima i ponašanjem (videti razmotrene stavke za specijalne jedinice). Modeli zadržavanja mogu da „koncentrišu“ VEO i osumnjičene zajedno ili mogu da služe kao specijalne jedinice za različite tipove pojedinaca sa problematičnim ponašanjem (to jest, ne samo

²⁶ Roy D. King i Sandra L. Resodihardjo, 'To Max or Not to Max', *Punishment & Society* 12, br. 1 (2010).

VEO). Model zadržavanja je, pre svega, prilika da VEO uđu u zatvorski sistem, ali je takođe opcija za pojedince koji nisu osuđeni zbog nasilnog ekstremizma ukoliko je njihovo ponašanje povezano sa radikalizacijom (videti „ulazne kriterijume“ na str. 13).

Slika 1: Dijagram donošenja odluka za tri modela zatvora za VEO i radikalizovane prestupnike

Da li ste znali?

„Ulazni kriterijumi“ za specijalne jedinice: kriterijumi koji se moraju ispuniti da bi se dobio smeštaj u specijalnim jedinicama. Kriterijumi takođe treba da razmotre sledeće: osnov za donošenje odluka o premeštanju pojedinca u specijalnu jedinicu; tačne kriterijume koji se primenjuju; načine na koje problematično ponašanje povezano sa radikalizacijom liči ili se razlikuje od ostalih vidova problematičnog ponašanja u zatvorskom okruženju; transparentnost odluka; da li su odluke problematične u pogledu zakona; i da li odluke poštuju ljudska prava.

Prednosti: zadržavanje omogućava strogo praćenje ponašanja i interakcija. Kroz obuku osoblje može da se visoko specijalizuje za rad s ovom populacijom i da usredsredi intervencije na njihove potrebe. VEO se razdvajaju od opšte populacije i time se izbegavaju promene u hijerarhiji moći i sprečavaju VEO da vrše bilo kakav uticaj u vezi sa nasilnim ekstremizmom. Model zadržavanja takođe osigurava da VEO i oni za koje se smatra da predstavljaju rizik radikalizacije po ostale ne vrbuju niti direktno utiču na ostale u opštoj populaciji. Pored toga, za javnost je ovo veoma „vidljiv“ način na koji se postupa sa VEO.

Nedostaci: držanje VEO u istim jedinicama može da učvrsti društvene veze i da dovede do negativne atmosfere između zatvorenika i osoblja, što podriva napore osoblja da izgrade odnose i poverenje. Ovakva društvena dinamika može dodatno da učvrsti opozicioni mentalni sklop između „nas“ i „njih“ i da podrži stavove da je država protiv pojedinaca. Grupisanje prema sličnim verskim ili etničkim grupama takođe može da podrži poglede koji postoje unutar zatvora i uopšteno unutar društva o nepravednom tretmanu određenih verskih ili etničkih grupa, legitimišući na taj način nezadovoljstvo. Jedinice mogu da budu izvor stigmatizacije i statusa (videti „Specijalne jedinice“ ispod) tako što će podrivati njihove ciljeve narušavanjem predstave prestupnika o sebi ili čineći ove jedinice poželjnim za smeštaj; u oba slučaja je u pitanju podrivanje rehabilitacionih napora. Ovaj pristup tretira sve ekstremističke prestupnike kao ravnopravne prema stepenu i ozbiljnosti rizika, uprkos nizu aktivnosti koje su obuhvaćene pod zaglavljem „Nasilni ekstremistički prestupi“, uključujući i one povezane sa sakupljanjem sredstava, putovanjem i nasiljem. Troškovi specijalno izgrađenih objekata i režima su visoki, a ne postoji dovoljno istraživanja da bi se odredilo kako ove jedinice funkcionišu. Iskustva (rana) sa specijalnim jedinicama, na primer, u Holandiji i Francuskoj, ukazuju na teškoću u pronalaženju kvalitetnog osoblja. Kada se dogode incidenti (npr. kada je neko od osoblja povređen), radna mesta u specijalnim krilima postaju manje privlačna. Kako se obim terorističkih prestupa povećava, tako se povećava i različitost rizika i potreba prestupnika (muškarci/žene, različiti prestupi, različita ideološka prošlost) u okviru specijalnog krila. Pokazalo se da je teško održavati jedinstven bezbednosni režim koji funkcioniše uprkos ovim teškoćama.

Da li ste znali?

Izazov „specijalnih jedinica“: lociranje VEO i osoba za koje se smatra da su povezane sa rizikom od radikalizacije ostalih u specijalnim jedinicama pokreće pitanja o stigmatizaciji i statusu. Specijalne jedinice nose sa sobom rizik pripisivanja rizika ovim pojedincima, što ometa njihove šanse za rehabilitaciju. One takođe mogu da doprinesu povezivanju zatvorenika unutar grupe podrivajući na taj način rehabilitacione napore. Specijalne jedinice mogu da služe kao izvor statusa jer slanje u specijalnu jedinicu razdvaja zatvorenika od ostalih i može se smatrati pokazateljem prestiža. Slučaj kada se koriste specijalne jedinice umesto postojećih procesa i struktura za tretiranje problematičnog ponašanja mora biti jasno definisan u svakom kontekstu.

Model razdvajanja: VEO i osobe kod kojih postoji sumnja u radikalizaciju smešteni su zajedno s opštom zatvorskopolupacijom i potpadaju pod isti opšti režim. Prema ovom pristupu, ulaže se napor da se VEO normalizuju u opštoj populaciji – iako se bezbednosni režimi mogu razlikovati za ove prestupnike. Problematičnim ponašanjem kod VEO i običnih zatvorenika čije se ponašanje povezuje s radikalizacijom može se upravljati putem postojećih procedura. Problematični zatvorenici mogu da dobiju smeštaj u specijalnim jedinicama u skladu sa zatvorskim procedurama.

Prednosti: pošto su zatvorenici smešteni zajedno sa opštom populacijom, nisu izloženi istim izvorima stigmatizacije ili marginalizacije koji proističu iz boravka u specijalnim jedinicama. Slično tome, ne javljaju se pitanja u vezi sa statusom, koja se povezuju s boravkom u specijalnim jedinicama. VEO nekada imaju priliku da promene svoje stavove i ponašanje kroz interakciju s opštom zatvorskopolupacijom. Finansijski troškovi ovog pristupa verovatno su niži u poređenju sa specijalnim jedinicama.

Nedostaci: ne angažuje se specijalizovano osoblje, a opšte osoblje možda nije obučeno da u potpunosti razume populaciju ili pokazatelje rizika. Rizici povezani s ekstremizmom se teže prepoznaju među običnim zatvorenicima jer su ti rizici deo složene društvene dinamike i mnogobrojnih rizika po red i kontrolu. Takođe postoji zabrinutost da bi smeštanje VEO zajedno sa opštom populacijom moglo da poveća potencijalnu radikalizaciju među ostalim zatvorenicima i da omogući međusobno povezivanje različitih kriminalnih kultura.

Da li ste znali?

„Izlazni kriterijumi“ za specijalne jedinice: treba da postoje jasni kriterijumi za premeštanje ljudi iz specijalnih jedinica. Glavne stavke uzete u razmatranje obuhvataju: Ako se specijalne jedinice koriste za problematične zatvorenike i VEO, na osnovu čega bi prestupnici trebalo da budu premešteni iz ovih jedinica? Da li su definisani „izlazni kriterijumi“ ili se specijalne jedinice koriste tokom čitave zatvorske kazne ovih prestupnika? Zatvorenicima bi trebalo pružiti šansu da izmene svoje ponašanje i da te promene budu prepoznate.

Kombinovani model: Osobe osumnjičene ili optužene zbog nasilnog ekstremizma stavljaju se u poseban ili običan režim, u zavisnosti od procene rizika i od ponašanja datog zatvorenika.

Prednosti: Kombinovani model pruža fleksibilnost i prilagodljivost rizicima i potrebama pojedinaca.

Nedostaci: Kriterijumi i alatke za procenu rizika u određivanju odgovarajućeg smeštaja su neprecizni (videti „Procena rizika i podrška“). Kombinovani model je skup jer su neophodni obučavanje osoblja i specijalni resursi.

Tabela 2: Rezime potencijalnih prednosti i nedostataka prilikom izbora režima

Izbor režima	Potencijalne prednosti	Potencijalni nedostaci
Zadržavanje	<ul style="list-style-type: none"> – Strogo praćenje – Ograničen uticaj na opštu populaciju – Fokusirane intervencije – Specijalizovano osoblje – Uveravanje u javnu bezbednost 	<ul style="list-style-type: none"> – Nove i snažnije veze među zatvorenicima – Smanjeno poverenje između osoblja i zatvorenika – Ukorenjeni opozicioni način razmišljanja – Pojačana percepcija nepravde – Uticaj obeležavanja, stigmatizacija – Status povezan sa boravkom u specijalnoj jedinici – Smatra se da svi VEO predstavljaju podjednak rizik – Teškoće u pronalaženju osoblja – Veliki finansijski troškovi
Razdvajanje	<ul style="list-style-type: none"> – Manja stigmatizacija i marginalizacija – Ne utvrđuje se status zbog boravka u specijalnoj jedinici – Prilike za pozitivan uticaj ostalih 	<ul style="list-style-type: none"> – Generalistički kadar, troškovi obuke – Teško je garantovati kvalitet obaveštajnog rada – Izazovi u vezi s poznavanjem zatvorenika i dinamike bezbednosti – VEO mogu da izvrše uticaj na ostale – VEO mogu da potpadnu pod uticaj kriminalnih bandi
Kombinovanje	<ul style="list-style-type: none"> – Specijalno osmišljen odgovor na pojedinačne potrebe/rizike 	<ul style="list-style-type: none"> – Kriterijumi selekcije/procena rizika su neprecizni

Ključne preporuke

- Izbor zatvorskog režima treba da bude usmeren u cilju normalizacije VEO i istovremenog smanjivanja rizika po same VEO, ostale zatvorenike, osoblje i opštu javnost.
- Prednosti i nedostaci različitih modela zatvorskih režima koji su na raspolaganju za upravljanje rizicima od radikalizacije moraju se pažljivo razmotriti i odmeriti u odnosu na pojedinačne potrebe prestupnika. Za zatvorenike koji pokazuju zabrinjavajuće ponašanje povezano sa radikalizacijom možda će biti neophodne specijalne jedinice, ali se njihovo korišćenje mora rukovoditi prema jasnim kriterijumima za ulazak i izlazak, a takođe moraju da se pridržavaju zakonskih okvira date države.
- Razlikovanje unutar specijalnih jedinica važno je za prilagođavanje napora u pogledu bezbednosti i rehabilitacije različitim stepenima rizika i potrebama u vezi sa ozbiljnošću prestupa, polom zatvorenika i ideološkom pozadinom.
- Bez obzira na izbor režima, zatvori moraju da budu opremljeni sredstvima za procenu najpogodnijeg smeštaja za zatvorenike, te da imaju obezbeđenu odgovarajuću obuku za osoblje (generalističko ili specijalno).

Intervencije u cilju rehabilitacije

Upotreba postojećih struktura i procesa u planovima za pojedinačne zatvorske kazne: U zatvorima postoji veoma malih broj intervencija u cilju rehabilitacije specijalno za VEO i za one za koje se sumnja da su radikalizovani. Problemi u vezi sa radikalizacijom obično se tretiraju kroz postojeće strukture i procese, a oni su individualizovani za svakog prestupnika u okviru njegovog plana zatvorske kazne²⁷. Njihovom ponašanju se pristupa putem psiholoških intervencija, aktivnosti sveštenika, obrazovanja i zaposlenja, kao i dobrih odnosa između osoblja i zatvorenika. Zauzimanje širokog i holističkog pristupa prepoznaje da je udaljavanje od nasilnog ekstremizma višeslojno i često jedinstveno putovanje. Stručno osposobljavanje tokom izdržavanja zatvorske kazne je značajno za pripremanje prestupnika za oslobađanje i udaljavanje od prethodnih stavova. Prestupnici sa kraćim zatvorskim kaznama imaju manje prilika za intervencije u zatvoru.

Specijalne psihološke intervencije: Postoji svega nekoliko primera specijalnih intervencija koje su direktno namenjene VEO²⁸. Malobrojni primeri su psihološki motivisane intervencije koje se sprovode jedan na jedan ili u maloj grupi. Potreba za (specijalnim) intervencijama zavisi od posebnih okolnosti svakog pojedinca. Iskustvo ukazuje na to da bi pojedinačne intervencije mogle biti teže za finansiranje. Tokom intervencije u grupi učesnici su često manje „iskreni“, naročito u vezi sa svojom situacijom i pogledima. Takođe se moraju uzeti u obzir potencijalni prekidi dinamike grupe (npr. harizmatične radikalne „vođe“ koje izazivaju stručnog radnika).

Verska nastava i podrška sveštenika: Usluge sveštenika mogu da pomognu u verskom obrazovanju i podršci. Sveštenici ne obezbeđuju samo versku nastavu već u slučaju nasilne islamističke ideologije mogu isto tako da ospore određene poglede i da pritvorenicima pruže priliku da razmisle o tim pitanjima na drugačiji način. Međutim, mogućnosti za učešće u verskim aktivnostima variraju u državama članicama EU u zavisnosti od resursa, demografije svakog zatvora i stava te države o religiji. Specijalne teološke intervencije, uključujući sesije sa dijalogom koje su uobičajene u zemljama sa većinskim muslimanskim stanovništvom, retke su u državama članicama EU. Briga i usmeravanje se povremeno preklapaju sa deradikalizacijom i preventivnim ciljevima, na primer, kada se pružaju alternativne teološke perspektive, ali bezbednost ne bi trebalo da bude sveštenikov primarni fokus. Ako su sveštenici uključeni u napore udaljavanja/deradikalizacije, trebalo bi da budu iskusni i obučeni za takav rad. Činjenica da poseduju versko obrazovanje nije dovoljna za specijalne intervencije sa VEO.

²⁷ Ujedinjene nacije, 'Handbook on the Management of Violent Extremist Prisoners and the Prevention of Radicalization to Violence in Prisons', str. 42.

²⁸ Christopher Dean, 'The Healthy Identity Intervention: The UK's Development of a Psychologically Informed Intervention to Address Extremist Offending', u *Prisons, Terrorism and Extremism: Critical Issues in Management, Radicalisation and Reform*, urednik Andrew Slike (London: Routledge, 2014).

Da li ste znali?

Religija u zatvoru i u državi²⁹: postojanje specijalnih odeljenja sa sveštenicima za VEO i pojedince koji su potencijalno povezani sa radikalizacijom u državama članicama EU. Francuska, na primer, ne priznaje zvanično muslimanske sveštenike u okviru zatvorskog sistema, dok u Engleskoj i Velsu država zvanično zapošljava sveštenike i sve više ih uključuje u procenu rizika³⁰, iako je ovo praćeno kontroverzom jer može da poljulja poverenje kod zatvorenika³¹. Važno je da sveštenici uživaju poštovanje zatvorenika i da je njihova uloga jasno razdvojena od bezbednosti kako bi mogli da održe poverenje zatvorenika i da im obezbede kako pastoralnu, tako i duhovnu pažnju i usmeravanje.

Društvena podrška: Pružanje prilika prestupnicima za održavanje čvrstih veza sa mrežom porodice i prijatelja ključno je da se premosti prelazak iz zatvora do izlaska na slobodu. Istraživanja o prekidu s prošlošću među kriminalcima uopšte, a posebno među VEO u vezi s deradikalizacijom i uzdržavanjem, potkrepljuju značaj društvenih veza u ovim procesima. Intervencije kao što su mentorski projekti takođe se mogu upotrebiti za pružanje društvene podrške i pomoć u odnosima zasnovanim na poverenju, na primer, sa osobljem, članovima zajednice i stručnjacima iz NVO. Važno je proceniti da li su porodični i društveni krug partneri u procesu udaljavanja ili, nasuprot tome, podstiču ekstremistički način razmišljanja. Ukoliko je ovo drugo tačno, društvenu podršku treba obezbediti drugim kanalima (u skladu sa zakonom i propisima o ljudskim pravima).

Ključne preporuke

- Rehabilitacione intervencije trebalo bi podržati procenama rizika i potreba, dok planovi o zatvorskoj kazni za VEO moraju da uključe specijalno prilagođene planove intervencije. Oni se mogu zasnivati na postojećim strukturama, ukoliko su usvojene, ali isto tako mogu da uključe i specijalne intervencije.
- Psihološke intervencije mogu se obavljati jedan na jedan ili u grupi. Iako su skuplje, intervencije jedan na jedan treba da imaju prioritet u odnosu na intervencije u grupi zbog potencijalnog negativnog uticaja ovog drugog tipa na dinamiku grupe.
- Pružanje verske i duhovne podrške je ključno i može da deluje tako da udalji VEO koji gaje verski motivisane ideologije. Međutim, ako su sveštenici namerno uključeni u napore udaljavanja/deradikalizacije, trebalo bi da budu iskusni i obučeni u toj oblasti. Treba uzeti u obzir njihovu kredibilnost i legitimitet u očima prestupnika i šire zajednice.
- Društvena podrška je važna za prekid sa prošlošću i za konačno oslobađanje. Rad sa porodicom i prijateljima kao partnerima u procesu prekida s prošlošću delotvoran je ukoliko društveni krug na početku nije bio faktor u procesu radikalizacije. Ostali kanali društvene podrške (npr. mentorski programi ili uključivanje zajednice) takođe se moraju uzeti u obzir.

²⁹ Ryan J. Williams i Alison Liebling, 'Faith Provision, Institutional Power and Meaning among Muslim Prisoners in Two English High Security Prisons', u *Religija u zatvoru*, urednik Kent Kerley (Praeger, u procesu štampe).

³⁰ James Beckford, Daniele Joy i Farhad Khosrokhavar, *Muslims in Prison: Challenges and Change in Britain and France* (Basingstoke, Engleska i Njujork: Palgrave MacMillan, 2005).

³¹ Sophie Gilliat-Ray, Stephen Pattison i Mansur Ali, *Understanding Muslim Chaplaincy* (Sari, V. Britanija: Ashgate, 2013).

Obuka osoblja i podrška

Kako evropsko društvo uopšte postaje sve raznovrsnije i složenije, isto se dešava i u zatvorskim društvima. Osetljivost i razumevanje kulturnih i verskih normi, vrednosti i izražavanja postaju sve važniji za dobre odnose između osoblja i prestupnika. Nije neophodno da svi članovi osoblja budu stručnjaci za konkretne ideologije ili religije. Međutim, neophodno je da službenici zaduženi za korektivne mere imaju prethodno znanje o verskoj i kulturnoj pozadini ljudi sa kojima rade. Predrasude, neizvesnost i strah od prestupnika mogu da dovedu do suviše čestog prijavljivanja i negativnih interakcija sa zatvorenicima, te da doprinesu marginalizaciji i da stvore atmosferu uzajamne sumnje i nepoverenja.

Opšta obuka: Određeni nivo profesionalnosti osoblja neophodan je da bi obuka o konkretnoj temi radikalizacije bila efikasna. Specijalizovanija obuka kompletnog zatvorskog osoblja na prvoj liniji i službenika za uslovnu kaznu treba da uključi razumevanje okolnosti koje mogu da dovedu do nasilnog ekstremizma (videti „Procena rizika i podrška“, str. 9). Kompletno zatvorsko osoblje na prvoj liniji treba da se obučava kako bi shvatilo procese radikalizacije. Ističemo da ovaj pristup ne treba da traži „znakove“ radikalizacije jer su oni često podložni lažno pozitivnim rezultatima i nesporazumima. Umesto toga, neophodno je poznavanje pojedinačnog prestupnika i razumevanje uloge nesigurnog zatvorskog okruženja (videti „Zdravo zatvorsko okruženje“, str. 6), uključujući nedostatak izvora podrške i načina za ostvarivanje ličnog razvoja i nade. Osoblje mora da obrati pažnju na neprijateljstvo između osoblja i zatvorenika, kao i između zatvorenika, a u radu sa VEO i ostalima u opasnosti od radikalizacije mora da pokazuje poštovanje, pravičnost i empatiju.

Specijalna obuka: Osoblju koje direktno radi sa osuđenim teroristima potrebne su posebne veštine, pri čemu neće biti pogodni svi članovi osoblja. Obuka će obično pokriti niz profesionalnih praksi, uključujući: razumevanje puteva koji vode ka nasilnom ekstremizmu, prepoznavanje upozoravajućih znakova za radikalizaciju i karakteristika pozitivnih režima, obavljanje procene obaveštajnih podataka, poštovanje etičkih standarda, interpersonalne veštine, upravljanje stresom i verska i kulturna različitost.³²

Specijalno osoblje obično se može podeliti u dve kategorije: redovni službenici koji rade u specijalnom krilu ili jedinici (npr. krilu za teroriste) i oni koji prikupljaju informacije od ostalih stručnjaka (to mogu da budu socijalni radnici, psiholozi itd.). Ovo specijalno osoblje će obavljati procene i voditi intervencije/programe. Specijalnom osoblju je neophodna podrška jer su često uključeni u borbu za „moralno visok nivo“ i moraju da izgrade poverenje s prestupnicima.

Razuman pristup bio bi da se obezbedi obuka o opštoj svesti svim zaposlenima, a specijalna obuka osoblju koje direktno radi s teroristima u zatvoru. Članove osoblja trebalo bi podržati u upravljanju sopstvenom anksioznošću i u samouverenosti u sopstvene odluke, što će se zasnivati na rezultatima dobijenim iz alatki procene i na njihovim profesionalnim uvidima. Trebalo bi usvojiti strukturu podrške koja uključuje kolege, psihologe i upravu zatvora. Na nacionalnom nivou treba formirati jedinicu za obuku i podršku koja će ažurirati i distribuirati materijal za obuku i pružati

³² Ujedinjene nacije, 'Handbook on the Management of Violent Extremist Prisoners and the Prevention of Radicalization to Violence in Prisons', str. 30.

podršku zatvorskom osoblju i upravnicima. Jedinica za obuku i podršku na nacionalnom nivou takođe treba da bude povezana s ostalim državama članicama kako bi podelila najbolje praktične modele i materijale za obuku.

Ključne preporuke

- Obuka osoblja mora da obuhvati temu različitosti kako bi se poboljšalo razumevanje zatvorenika iz različitih kulturnih i verskih sredina i omogućilo osoblju da shvati koje vrste ponašanja i prakse su potencijalno povezani s radikalizacijom, a koje nisu.
- Osoblje treba obučavati da shvati radikalizaciju, kao i pojedinačne i društvene razloge i okruženje za ponašanje konkretnog zatvorenika. „Znakove“ radikalizacije trebalo bi tražiti u širem kontekstu prepoznavanja slabih tački zatvorenika i njihove potrebe za podrškom. Osoblje treba da shvati proces, a ne samo da traži „znakove“.
- Generalistička obuka treba da bude dostupna svima, dok je specijalna obuka potrebna različitim ulogama osoblja i u srazmeri sa zatvorskom populacijom za koju se smatra da je izložena riziku.
- Nacionalna jedinica za obuku i podršku za zatvorsko osoblje može da pomogne u distribuciji materijala za obuku, osmišljavanju boljih praksi obuke i podizanju nivoa psihološke podrške koja se nudi osoblju. Ona takođe može da učvrsti saradnju na lokalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou i da olakša deljenje najboljih praksi i materijala za obuku.

Kontekst uslovne kazne

Službe odgovorne za prestupnike u kontekstu posle izlaska na slobodu nose sve veći teret jer pokušavaju da upravljaju rizicima u vezi s nasilnim ekstremizmom, istovremeno vodeći računa o tome da prestupnici budu podržani i reintegrirani posle izlaska iz zatvora. Kako je definicija prestupa povezanih s terorizmom proširena, a zatvorske kazne skraćene (kraće od četiri godine, ponekad u trajanju od samo dve sedmice), nekada nema dovoljno prilika za rehabilitaciju prestupnika u zatvoru. Raznovrsnost prestupnika koji obuhvataju mlade i sve veći broj žena osuđenih zbog prestupa povezanih sa terorizmom zahteva razmatranje i jedinstvene pristupe. U ovom novom kontekstu, neophodna je multiagencijska saradnja između zatvora, službi za uslovnu kaznu (ili njihovog ekvivalenta), policije i pružalaca usluga iz zajednice kako bi se obezbedilo deljenje informacija, a prestupnicima i bivšim prestupnicima omogućile potrebne intervencije i strukture podrške. Multiagencijska saradnja i planiranje izlaska iz zatvora moraju da počnu mnogo pre datuma oslobađanja, poželjno bar šest meseci ranije, kako bi se omogućila stalna razmena informacija i pristup službama podrške.

Oslobađanje i reintegracija VEO: opšta dobra praksa

Reintegracija ima za cilj da spreči nasilno ponašanje i omogući inkluziju i učešće u društvu. Osećaj pripadnosti i prihvaćenosti čini posvećenost nasilju manje održivom. Radikalne ideje nisu opasne

same po sebi, iako su i dalje faktor rizika za nasilno ponašanje u određenim okolnostima. Istraživanja o nasilnim ekstremističkim prestupnicima (VEO) posle izlaska na slobodu su ograničena i nije dovoljno poznato šta pomaže njihovo privikavanje. Međutim, dobra praksa obuhvata sledeće:

Planovi za privikavanje: Reintegracioni planovi treba da budu uključeni u radne planove za povratnika čim to uslovi njegove kazne to dozvole. Procene rizika i potreba predstavljaju ključ za osmišljavanje efikasnih programa reintegracije. Službe za uslovnu kaznu (ili njihovi nacionalni ekvivalenti) treba da sarađuju u ovoj proceni tokom završne faze zatvorske kazne. Takva multiagencijska saradnja može da pruži smernice o tome kako najbolje oblikovati proces reintegracije.

Upravljanje tranzicijom: Tranzicioni periodi su one tačke kada je rizik od vraćanja ideologiji visok i kada je važno imati usvojene planove pre održavanja kompletne zatvorske kazne. Ovi planovi treba da uključe i načine postupanja za problematičnim porodičnim ili ličnim životom i da iskoriste ljudski i društveni kapital kako bi smanjili verovatnoću ponovnih prestupa.

Procene pojedinačnih rizika i potreba: Razumevanje pojedinaca i reagovanje na njihove jedinstvene okolnosti i izazove je značajno zato što se tako olakšava proces udaljavanja odnosno deradikalizacije prepoznajući potencijal za davanje doprinosa društvu. Preporučuje se da multidisciplinarni timovi procene individualne potrebe i rizike prestupnika.

Izgradnja kapaciteta: Od presudnog značaja je planiranje kraja podrške i izgradnja sposobnosti pojedinca da se osloni na druge i da se bori, uključujući društvenu i organizacionu podršku (videti ispod).

Poverenje: Poverenje je središte efikasnog uslovnog rada i četo se proces povezivanja ekstremističkih prestupnika sa službenicima za uslovnu kaznu sprovodi imajući u vidu građenje poverenja. Službenici za uslovnu kaznu koji imaju isto kulturno ili versko poreklo kao i prestupnik mogu da pomognu u stvaranju poverenja.

Društvena i organizaciona podrška – zajedničko ostvarivanje prekida: Teorije o prekidu s prošlošću – one koje pokušavaju da shvate kako pojedinci prekidaju ili se uzdržavaju od kriminala – ukazuju na to da se prekid ostvaruje zajedno sa ostalima. „Ostali“ obuhvataju službenike za korektivne mere i ostale osobe u društvenim mrežama. Predstavnici drugih organizacija sa kojima se sarađuje, uključujući organizacije u okviru zajednice koje pomažu u nalaženju posla ili verskog i duhovnog usmeravanja, kao i socijalne službe, mogu da ispune potrebe za društvenom podrškom i da smanje izvore rizika. Prijatelji, članovi porodice i ostali značajni odnosi presudni su za uzdržavanje od kriminala i za učvršćivanje pozitivnog pogleda na nenasilno ponašanje, kao i pozitivnog identiteta. Pozitivno mogu da utiču i ljudi za koje se pretpostavlja da imaju autoritet prema prestupniku, kao što su verske vođe, učitelji ili ljudi koji su prethodno imali ista uverenja i stavove, ali su se udaljili od nasilnog ponašanja i sada bi mogli da rade kao mentori.

Da li ste znali?

Zagovaranje ljudske dobrote: „Modeli dobrih života“ (GLM) jeste pozitivan pristup zasnovan na jakim stranama u odnosu na uzdržavanje od prestupa i rehabilitaciju. Ovaj pristup prepoznaje da je smanjivanje kriminoloških potreba neophodno, ali ne i dovoljan uslov za efikasne intervencije. GLM daje konstruktivan i širok opis ljudske dobrote – „iskustava, aktivnosti, stanja stvari koji se čvrsto povezuju s blagostanjem i višim stepenom ličnog zadovoljstva i društvene funkcije“³³. Ovaj širi prikaz osobe koji obuhvata njegove nade, ciljeve i osećaj svrsishodnosti presudan je za olakšane procese udaljavanja za prestupnike koji su osuđeni zbog prestupa povezanih s terorizmom.

Pozitivni odnosi takođe su presudni kao podrška u procesima udaljavanja odnosno deradikalizacije i trebalo bi ih podržati u interakciji. Cilj ovakvih odnosa je:

- pružiti podršku prilikom prepoznavanja kriminogenih potreba (potreba koje se direktno odnose na verovatnoću da će neko počiniti zločin, npr. nedostatak određenih veština) kroz odgovarajuće alatke za procenu;
- pružiti podršku u vezi s problemima koje prestupnici sami definišu kao glavne u njihovoj situaciji i u vezi s potencijalnim razlozima za nasilno ponašanje;
- pomoći prestupnicima da prepoznaju i shvate svoje potencijalne jake strane, sposobnosti, veštine itd. i da ih pravilno usmere;
- dati predloge i prilike za učešće u zajednici, npr. kroz kulturne ili sportske grupe;
- podržati prestupnike u realnom definisanju „dobrog života“ i pronalaženju načina za ostvarivanje te vizije;
- podsticati ponovno definisanje prestupnikovog identiteta kroz pozitivne povratne informacije koje podržavaju nadu, pripadnost i reintegraciju.

Ključne preporuke

- Prestupnici moraju da dobijaju podršku u kontinuitetu, od dolaska u zatvor do izlaska na slobodu, naročito kada je reč o kratkotrajnim kaznama koje se sada izriču za prestepe povezane s terorizmom, i zato što periodi tranzicije predstavljaju najveći rizik od povratništva u kriminal.
- Multiagencijska saradnja je presudna u omogućavanju neometanog prelaska iz zatvora u zajednicu i u maksimalnom omogućavanju prilika da potrebe prestupnika budu tačno procenjene i zadovoljene. Ova saradnja treba da bude sastavni deo planiranja u periodu po izlasku iz zatvora i da uključi multidisciplinarni tim.

³³ Tony Ward i Shadd Maruna, *Rehabilitation* (Taylor & Francis, 2007). str. 21.

(Specijalne) intervencije:

Intervencije, strukture podrške i prakse upravljanja rizicima mogu da budu specijalno osmišljene za VEO ili mogu da imaju uopšteniji pristup, na primer, pružanjem prilike za stručno osposobljavanje i olakšavanjem podrške porodice³⁴. Od potreba prestupnika zavisi da li će biti zauzet specijalni pristup. Pojedine države članice (npr. Francuska, Holandija, V. Britanija) imaju volonterske programe koji omogućavaju niz potencijalnih intervencija:

- **Prestupnici moraju da u kontinuitetu dobijaju podršku** od dolaska u zatvor do izlaska na slobodu. Prvih nekoliko sedmica po izlasku iz zatvora su tačka na kojoj su bivši prestupnici najosetljiviji. Privikavanje može biti teško kako za bivše prestupnike, tako i za njihove porodice. Jedan način za obezbeđivanje ovog kontinuiteta jeste da se angažuje mentor ili facilitator za prestupnike pre i posle izlaska iz zatvora. Taj stručnjak treba da radi sa pojedincem tokom čitave zatvorske kazne i da ostane tačka za kontakt i podršku posle oslobađanja.
- **Ispunjavanje materijalnih i društvenih potreba VEO:** Strukturisana saradnja s pružaocima usluga kao što su stambene ustanove, agencije za zapošljavanje, obrazovne ustanove, zdravstveni radnici i službe za rad s porodicom presudna je za pružanje prilika bivšim prestupnicima za reintegraciju i ponovnu izgradnju života posle oslobađanja. Ovo mora biti ugrađeno u planove za adaptaciju pre izlaska iz zatvora, zajedno sa svim društvenim potrebama. Izgradnja i podržavanje odnosa, razvijanje pozitivnih društvenih veza, podržavanje i podsticanje jakih strana i veština, podsticanje nade i usmeravanje u verskim i duhovnim pitanjima takođe su važni za reintegraciju u društvo i za život bez prestupa. Tačni oblici podrške zavise od internih i eksternih potreba prestupnika. Zbog stigmatizacije povezane s terorističkim prestupima, pružanje ovakve vrste podrške moglo bi da bude teže kada je reč o VEO (videti „Prepreke u reintegraciji“, str. 23).
- **Intervencije u saradnji s prestupnikovom društvenom mrežom.** Istraživanje prekida sa prošlošću pokazuje značaj snažnih društvenih veza u podsticanju prestupnika da usvoje način života bez kriminala. Uključivanje društvene mreže bivšeg prestupnika, naročito porodice³⁵, u intervencije pruža odlučujuću podršku u procesu udaljavanja od kriminalne prošlosti. Ovo može da obuhvati uključivanje članova porodice u odučavanje stručnjaka o bivšem prestupniku, davanje zadataka ili odgovornosti za pomoć bivšem prestupniku i omogućavanje obuke koja će ih pripremiti za postupanje s voljenima po završetku intervencije. Ne bi trebalo uključiti one koji se nalaze u društvenoj mreži prestupnika, a vrše negativan uticaj, ali bi trebalo obratiti pažnju prilikom prepoznavanja tih negativnih uticaja. Obećavajuće prakse u ovoj oblasti mogle bi biti inspirisane pristupom „društvena mreža koristi“ koji se primenjuje kod maloletnih prestupnika u pritvoru ili pri kraju izdržavanja kazne, a koji imaju svoje mreže značajnih osoba koje su organizovane da ih podrže. Svi oni potpisuju ugovor koji odobrava prestupnik. Obavezujući ugovor nameće odgovornost prestupnikovoj mreži i ona služi kao mreža društvene bezbednosti. Austrija je u fazi eksperimentisanja s ovim pristupom.

³⁴ Mreža za podizanje svesti o radikalizaciji, 'Ex Post Paper Ran Exit' uredio RAN P&P (Amsterdam 2016).

³⁵ Basia Spalek, 'Radicalisation, De-Radicalisation and Counter-Radicalisation in Relation to Families: Key Challenges for Research, Policy and Practice', *Security Journal* 29, br. 1 (2016).

- **Teološke intervencije i podrška verskih zajednica.** Ove specijalne intervencije mogu se ponuditi u zatvoru i posle izlaska na slobodu. Verske zajednice, uključujući volontere i imame, ima značajnu ulogu u podršci prestupnika po izlasku iz zatvora, dok nedostatak društvene i duhovne podrške može da poveća osetljivost bivših prestupnika. Prestupnicima mogu da imaju korist od opšteg verskog savetovanja ili od specijalno prilagođenih verskih i teoloških intervencija. Specijalne intervencije mogu da se zasnivaju na teološkom pristupu čiji je cilj suprotstavljanje određenim ideološkim uverenjima, ili na kognitivno-bihejvioralnom pristupu. Praktičari treba da pokušaju da iskoriste ova sredstva iz zajednice kao deo mreže podrške koja je dostupna kao pomoć bivšim prestupnicima na njihovom putu prekida s prošlošću i reintegracije. Kao i kod mentorskih šema i rada sa članovima porodice, treba obaviti odgovarajuće procene rizika za date pojedince.
- **Mentorski programi.** Neke države članice EU (Danska, V. Britanija) imaju mentorski sistem za radikalizovane pojedince koji žele da se odreknu nasilnog ekstremizma³⁶. Ovi mentori, koji služe kao uzori i vodiči u okviru društva, mogu da budu i obučeni volonteri. Neki od njih su bivši prestupnici, sa nasilnom ekstremističkom prošlošću i iskustvom udaljavanja³⁷. Oni su upoznati sa situacijom u kojoj se osoba nalazi, mogu da ponude smernice na putu iz ekstremizma i da pokažu da je moguć drugačiji način života. Neki mentori možda dolaze iz verskih organizacija ili organizacija u okviru zajednice i mogu da podrže prestupnika na više načina, uključujući svakodnevnu pomoć (npr. u popunjavanju prijave za posao). Ključ za uspeh jeste proveriti mentore kako bi se utvrdilo da li slučajno gaje skrivene namere i sprovesti dobar proces povezivanja mentora i prestupnika.
- **Službe za mentalno zdravlje.** Podaci i iskustvo sve više potkrepljuju svojevrsnu povezanost između radikalizovanih prestupnika (i radikalizovanih pojedinaca uopšte) i problema sa mentalnim zdravljem.

Službe za mentalno zdravlje i procene mentalnog zdravlja su neophodne u zatvoru i posle izlaska na slobodu kako bi se osiguralo da pojedinac dobije neophodnu podršku.

Ključne preporuke

- U podršci VEO posle oslobađanja treba da bude dostupan niz specijalnih i opštih pristupa, kao što su šeme materijalne i društvene podrške, inicijative za podršku porodice i prijatelja, versko savetovanje, sesije sa dijalogom, mentorski programi i saradnja sa službama za mentalno zdravlje;
- Inicijative treba da budu prilagođene individualnim potrebama prestupnika i da poklanjaju pažnju materijalnim, ekonomskim, društvenim, duhovnim i verskim potrebama.

³⁶ Basia Spalek i Lynn Davies, 'Mentoring in Relation to Violent Extremism: A Study of Role, Purpose, and Outcomes', (tom 35, 5. izdanje, 2012).

³⁷ Globalni forum za borbu protiv terorizma, 'Rome Memorandum on Good Practices for Rehabilitation and Reintegration of Violent Extremist Offenders'.

Prepreke u reintegraciji

Istraživanja su odavno utvrdila da se prestupnik suočava sa velikim teškoćama da bi postao „reformisani građanin“ po izlasku iz zatvora, te da se ove teškoće javljaju u raznim oblicima, uključujući ekonomske, teškoće u odnosima i emotivne teškoće. Pojedinci osuđeni zbog terorističkih prestupa nailaze na dodatne prepreke. Postoje jedinstveni izvori stigmatizacije povezani sa terorističkim prestupima, a u pojedinim kontekstima ovo negativno obeležje može da se preinači i da služi kao statusno obeležje u marginalizovanim zajednicama.

Stigmatizacija: Obeleženi prestupnik će doživeti izazove u vezi sa dostupnošću društvene podrške i prilika za reintegraciju, uključujući i dostupnost zaposlenja ili obrazovanja. U svakom trenutku profesionalci koji rade sa VEO moraju da prepoznaju njihov potencijal za reintegraciju u društvo i da im pruže podršku u pokušajima da ostvare ovaj cilj. Gajenje predrasuda prema prestupniku može da učvrsti prepreke i pojača opozicione i radikalizovane identitete.

Poverenje: Presudno je da profesionalci rade na izgradnji i održavanju poverenja sa bivšim prestupnikom i sa širim segmentima javnosti. Nepoverenje zajednice ili organizacija u okviru zajednice može da pojača percepciju nepravde među članovima zajednice. Službe za uslovnu kaznu u državama članicama EU (ili njihov ekvivalent) mogu da imaju koristi od izgradnje snažnih odnosa poverenja sa organizacijama u zajednici. Ovo omogućava višestrukim sektorima u društvu da maksimalno povećaju prilike za prestupnike posle izlaska na slobodu.

Uslovi za oslobađanje: Uslovi za ove prestupnike su nekada prilično strogi i prevazilaze uslove koji se postavljaju ostalim tipovima prestupnika. To može da spreči reintegraciju ako, na primer, prestupnici budu odmah vraćeni u zatvor zbog nekog prekršaja. Praktičari, međutim, takođe mogu da ove uslove i češće kontakte koje oni podrazumevaju iskoriste kao priliku za rad sa prestupnicima i odgovaranje na njihove potrebe.

Obuka osoblja

Rad sa VEO na uslovnoj kazni ima upadljiv uticaj na službenike za uslovnu kaznu van njihovog uobičajenog obima posla. Društvena i politička klima u vezi s ekstremizmom povećava nivo stresa za one koji rade s prestupnicima, dok se politike brzo menjaju i nekada se rukovode političkim stavovima umesto onome što je dokazano najbolje za prestupnika. Kod VEO postoji rizik od nedovoljnog prihvatanja, što znači da će političko rukovodstvo i opšta javnost pažljivo pratiti posledice počinjenih grešaka u ovoj grupi. To može da ograniči profesionalno rasuđivanje službenika zaduženih za uslovnu kaznu. Službenici mogu da uvide kako je njihov rad pod strogom političkom kontrolom i da moraju da balansiraju da bi postigli finu ravnotežu između društvenih i političkih pritisaka s onim što je možda najbolje za prestupnikove potrebe u cilju reintegracije. Ne očekuje se nikakva promena u ovom aspektu u doglednoj budućnosti.

Službenicima zaduženim za uslovnu kaznu potrebna je specijalna obuka kako bi tačno procenili potrebe prestupnika (videti „Obuka osoblja i podrška“, str. 18). Ideologija može, ali ne mora da bude glavni pokretač za prestupnika, a specijalna obuka i iskustvo su potrebni da bi se shvatilo i procenilo kada ideologiju treba uzeti u obzir, a kada treba istražiti druge načine za postupanje

prema prestupnikovom ponašanju. Službenicima za uslovnu kaznu takođe je potrebna podrška kroz savetovanje, obuku o upravljanju stresom i saradnju sa kolegama i rukovodstvom.

Ključne preporuke

- Prestupnici osuđeni zbog prestupa povezanih s terorizmom suočavaju se s jedinstvenim izazovima prilikom ponovnog ulaska u društvo zbog strožih uslova, stigmatizacije i problema s poverenjem. Oni se moraju planirati pre izlaska na slobodu i razmatrati zajedno sa materijalnim potrebama (zaposlenje, obrazovanje, stambeno pitanje);
- Osoblje se suočava sa izuzetnim pritiskom u radu s ovom kategorijom prestupnika i potreban im je pristup obuci i podršci kako bi efikasno obavili svoju ulogu.

Zaključci radnog dokumenta

Izazovi pred praktičarima u zatvoru i za uslovnu kaznu koji rade s VEO su sve veći i često se menjaju. U zatvorima je sve više pojedinaca zbog prestupa povezanih s terorizmom, postoji sve veća potreba za adekvatnim reagovanjem na rizike i potrebe tih prestupnika i za pripremom za njihov povratak u društvo.

Dodatni izazovi potiču iz promenljivog političkog konteksta i nesigurnosti zbog terorističkih pretnji, pa će od presudnog značaja biti razumevanje i održavanje najboljih praksi. Države članice će morati da dodele ograničena sredstva na način koji doprinosi opštem unapređenju sveukupne klime u zatvorima, kao i da organizuju specijalne intervencije za praćenje i upravljanje rizicima i pomoć u rehabilitaciji i adaptaciji VEO. Ove odluke zasnivaće se na informacijama o mnogobrojnim pojedincima koji predstavljaju rizik i o vrsti radikalizacije koja se posmatra (uključujući verski inspirisanu, desničarsku, levičarsku ili separatističku).

Praktičari u državama članicama stižu sve veće samopouzdanje i kompetenciju u ovoj oblasti. Utvrđeno je da ulaganje u kvalitetne svakodnevne interakcije između osoblja i zatvorenika – dinamičku bezbednost – predstavlja pozitivan korak ka smanjivanju rizika od radikalizacije. Takođe postoji i trend normalizacije VEO, iako se sve države ne suočavaju s istim stepenom rizika, a neke nisu u mogućnosti da normalizuju VEO usled rizika koje oni predstavljaju po zatvorsku populaciju odnosno javnost. Specijalne procene rizika i intervencije se sada isprobavaju i pilot projektima i koriste na dinamičan način za evaluaciju potreba i rizika prestupnika. Najbolje prakse u ovoj oblasti su individualizovane i prilagođene potrebama prestupnika.

Međutim, ovo je neophodno dalje precizirati. Praksa se stalno menja u državama članicama EU, što znatno otežava prepoznavanje država koje koriste određenu praksu. Obrazloženje za odluke koje vode ka usvajanju određenih politika i praksi treba da bude transparentnije i uključeno u širu bazu znanja o najboljim praksama.

Osim toga, dokazna baza i dalje je nepotpuna. Odlučivanje je retko zasnovano na dokazima. Istraživanja treba da budu uključena u praksu od samog početka. Utemeljeno istraživanje

neophodno je za razumevanje konteksta u kojima radikalizacija očigledno cveta (i u kojima se rizici smanjuju), kao i šta pomaže prestupnicima da se reintegrišu u društvo. Procene rizika moraju da podležu strogoj empirijskoj evaluaciji i da se uporede sa ostalim vrstama praksi za upravljanje rizicima kako bi se odredilo koji su metodi i pristupi najefikasniji. Obuka osoblja takođe treba da se proceni, obraćajući pažnju na to da li ona unapređuje odnose između osoblja i zatvorenika, zajedno sa sposobnošću upravljanja rizicima povezanim sa radikalizacijom. Informacije o praksama zasnovanim na dokazima mogle bi da se lakše dobijaju u budućnosti putem istraživačkog partnerstva.

Tokom 2017. godine radna grupa RAN P&P moraće da utvrdi prioritete za mnogobrojne izazove i da ih tretira pomoću znanja i iskustva praktičara u zatvorima i službama za uslovnu kaznu. Fokus za ovu godinu biće na sledećem:

- Bavljenje sve većim brojem VEO, naročito povratnicima. Koje su implikacije ovoga za izbor režima i programa intervencija? Povećan broj takođe podrazumeva da će biti više iskustva i prakse za deljenje, što će omogućiti preciziranje preporuka datih u ovom dokumentu.
- Uloga uslovne kazne, takođe u kontekstu kraćih kazni i alternativnog kažnjavanja.
- Uloga religije u svakodnevnom radu sa VEO, ali i u specijalizovanim izlaznim programima.

Ovaj dokument biće ažuriran krajem 2017. godine i uključiće nove uvide iz istraživanja i prakse.

Aneks

Izbrane referencije

- Beckford, James, Daniele Joy, and Farhad Khosrokhavar. *Muslims in Prison: Challenges and Change in Britain and France*. Basingstoke, England & New York: Palgrave MacMillan, 2005.
- Calverley, Adam. *Cultures of Desistance: Rehabilitation, Reintegration and Ethnic Minorities*. Taylor & Francis, 2012.
- Cottee, Simon., 'Reborn into Terrorism: Why Are So Many Isis Recruits Ex-Cons and Converts', *The Atlantic*, 25 January 2016.
- Dean, Christopher., 'The Healthy Identity Intervention: The UK's Development of a Psychologically Informed Intervention to Address Extremist Offending' In *Prisons, Terrorism and Extremism: Critical Issues in Management, Radicalisation and Reform*, edited by Andrew Silke, 89-107. London: Routledge, 2014.
- Europol., 'European Union Terrorism Situation and Trend Report (Te-Sat)', The Hague: European Union, 2016.
- — —., 'European Union Terrorism Situation and Trend Report (Te-Sat)', The Hague: European Union, 2014.
- Farrall, Stephen. *Understanding Desistance from Crime: Emerging Theoretical Directions in Resettlement and Rehabilitation*. Edited by Adam Calverley Maidenhead: Open University Press, 2006.
- Gilliat-Ray, Sophie, Stephen Pattison, and Mansur Ali. *Understanding Muslim Chaplaincy*. Surrey, UK: Ashgate, 2013.
- Global CounterTerrorism Forum. 'Prison Management Recommendations to Counter and Address Prison Radicalization', 2015.
- — —., 'Rome Memorandum on Good Practices for Rehabilitation and Reintegration of Violent Extremist Offenders', Rome, 2012.
- Hamm, Mark S. *The Spectacular Few: Prisoner Radicalization and the Evolving Terrorist Threat*. New York: New York University Press, 2013.
- King, Roy D., and Kathleen McDermott. 'My Geranium Is Subversive': Some Notes on the Management of Trouble in Prisons', *The British Journal of Sociology* 41, no. 4 (1990).
- King, Roy D., and Sandra L. Resodihardjo. 'To Max or Not to Max', *Punishment & Society* 12, no. 1 (2010): 65-84.
- Liebling, Alison. *Prisons and Their Moral Performance*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- — —. *Suicides in Prison*. London: Routledge, 2002.
- Liebling, Alison, Ruth Armstrong, Ryan J. Williams, and Richard Bramwell. 'Locating Trust in a Climate of Fear: Religion, Moral Status, Prisoner Leadership, and Risk in Maximum Security Prisons — Key Findings from an Innovative Study', Prisons Research Centre, Institute of Criminology: University of Cambridge, 2015.
- Liebling, Alison, and Helen Arnold. 'Social Relationships between Prisoners in a Maximum Security Prison Violence Faith and the Declining Nature of Trust', *Journal of Criminal Justice* 40 (2012): 413-24.
- Liebling, Alison, Helen Arnold, and Christina Straub. 'An Exploration of Staff-Prisoner Relationships at Hmp Whitemoor: 12 Years On.', Cambridge: Cambridge Institute of Criminology, Prisons research centre, 2011.
- Liebling, Alison, and Ryan J. Williams. 'The New Subversive Geranium: Some Notes on the Management of Additional Troubles in Maximum Security Prisons', *British Journal of Sociology* (in press).

- Lloyd, Monica, and Chris Dean., 'The Development of Structured Guidelines for Assessing Risk in Extremist Offenders', *Journal of Threat Assessment and Management* 2, no. 1 (2015): 40-52.
- Network, Radicalisation Awareness. 'Ex Post Paper Ran Exit', edited by RAN P&P. Amsterdam, 2016.
- Network, Radicalization Awareness. 'Dealing with Radicalisation in a Prison and Probation Context Ran P&P — Practitioners Working Paper', (2015).
- Pressman, D. Elaine, and John Flockton. 'Violent Extremist Risk Assessment: Issues and Applications of Teh Vera-2 in High-Security Correctional Setting', In *Prisons, Terrorism and Extremism: Critical Issues in Management, Radicalisation and Reform*, edited by Andrew Silke, 89-107. London: Routledge, 2014.
- Spalek, Basia. 'Radicalisation, De-Radicalisation and Counter-Radicalisation in Relation to Families: Key Challenges for Research, Policy and Practice', *Security Journal* 29, no. 1 (2016// 2016): 39-52.
- Spalek, Basia, and Lynn Davies. 'Mentoring in Relation to Violent Extremism: A Study of Role, Purpose, and Outcomes', *Studies in Conflict & Terrorism* 35, no. 5 (2012): 354-68.
- United Nations. 'Handbook on the Management of Violent Extremist Prisoners and the Prevention of Radicalization to Violence in Prisons', New York: United Nations Office on Drugs and Crime, October 2016.
- Ward, Tony, and Shadd Maruna. *Rehabilitation*. Taylor & Francis, 2007.
- Williams, Ryan J., and Alison Liebling. 'Faith Provision, Institutional Power and Meaning among Muslim Prisoners in Two English High Security Prisons', In *Religion in Prison*, edited by Kent Kerley: Praeger, in press.

Translated within:

